

Носороги (скорочено)

Ежен Йонеско

П'єса на три дії і дві картини

Дія перша

У першій дії ми бачимо майдан провінційного містечка, де розмістилися бакалійна крамниця та кав'ярня. Літо, неділя.

З'являються Жан і Беранже. Жан має рожеве обличчя, одягнений дуже дбайливо: каштановий костюм, червона краватка, накладний крохмальний комірець, каштановий капелюх. А ось Беранже зовсім інший: неголений, без капелюха, волосся скуйовджене, одяг обшарпаний. Взагалі Беранже весь якийсь занедбаний і втомлений.

Жан і Беранже сідають за столик на терасі кав'ярні. Чоловіки розмовляють переважно про Беранже. Жан зауважує, що його друг щонеділі пиячить, тому й вигляд має відповідний: "Прикро, але ваш одяг обшарпаний, сорочка брудна, аж гидко... Ваші черевики не чищені... Ото вже занехаяність!.." Беранже намагається виправдатися тим, що він не створений для щоденної роботи в конторі. Тому й п'є кожної суботи, щоб забутись. Жан відповідає, що всі повинні працювати і що ідеальна людина — це та, яка викопує свій обов'язок, наприклад службовий.

У цей час звіддала долинає шалений тупіт, сапання і ревіння тварини. Беранже не звертає на це уваги, але Жан стурбовано кричить, що вулицею біжить носоріг. З усіх боків лупають вигуки: "Ох! Ах! Носоріг!" З'являються Господиня, Літній Добродій, Логік та Власник. Усі обмінюються враженнями, що носоріг був "отакої!". Жан не може прийти до тями: "Носоріг, що гуляє собі містом,— це вас не дивує? Такого не можна дозволяти!" Беранже заспокоює його, кажучи, Що "він до нас не доставить". Проте Жан не може заспокоїтися і намагається зрозуміти, звідки в місті могла з'явитися така тварина: бо в зоопарку звірі видохли від чуми, цирк уже давно не приїжджає до містечка, бо "мерія заборонила всіляким волоцюгам заходити на територію комуни..." Беранже починає дратуватися і говорить, що, може, носоріг "ховався десь поблизу в лісовому болоті... Може, він ховався під каменем?.. А може, звив собі гніздо на сухій гілляці". Жан кричить, щоб Беранже облишив свої жарти, якщо він не розуміє, наскільки є небезпечним, коли носоріг бігає містом у неділю вранці. Беранже заспокоює друга: "Цього не повинно бути. Та це не причина, щоб сваритися зі мною через ту звірину. Тупе чотириноге, що не варте й однісінького слова! Та ще й люте... І вже зникло воно, більш не існує. Не варто перейматися тим, чого нема".

У цей час на майдані з'являється Дезі, молода білява друкарка. Побачивши її, Беранже незграбно підводиться, зачіпає чарку з ганусівкою, яка виливається на Жанові штани. Беранже стурбований: він не хоче, щоб Дезі помітила його в такому обшарпаному вигляді.

Жан дорікає Беранже, що він сам собі рие могилу власним пияцтвом. Беранже відповідає, що почуває себе "безпритульним у житті, серед людей", тому й тягнеться до

чарки: "Я втомлений, уже давно я втомлений. Моє власне тіло стало мені тягарем... Я сам до себе не звик. Не знаю, чи я це я. А коли трохи вип'ю, тягар зникає. Я впізнаю себе, стаю собою". Жан відповідає йому на це, що "насправді тяжкий тільки алкоголь".

З'являються Літній Добродій і Логік і починають розмовляти про силогізми. Наприклад, що в кота чотири лапи. "Ізидор і Фріко мають по чотири лапи кожен. Отже, Ізидор і Фріко — коти". Добродій зауважує, що в його собаки теж чотири лапи, на що Логік відповідає: "В такому разі це кіт". А Жан і Беранже в цей час розмовляють про життя та існування, про сенс життя. Жан зауважує Беранже, що той лише прикидається, нібито його не цікавить життя, бо Беранже закоханий у Дезі. Уся подальша розмова Беранже і Жана відбувається "під акомпанемент" розмови Логіка і Літнього Добродія про котів, їх смертність та кількість лап. Беранже зізнається, що, на його думку, Дезі вже обрала іншого — ліценціата права, юриста Дудара. Жан Закликає приятеля бути господарем власної долі. А для цього, як він вважає, достатньо голитися щодня і дбати про охайність одягу. До того ж, Жан пропонує Беранже проводити поінтелігентному дозвілля: "Ходіть до музеїв, читайте літературні журнали, відвідуйте лекції. Це позбавить страху, сформує ваш розум. І за чотири тижні вже будете окультуреною людиною". Беранже погоджується, що замість того, щоб пити, він ліпше удосконалив свій розум; і зараз же купить квитки спочатку до музею, а ввечері — до театру. Беранже запрошує із собою Жана, але той відповідає, що замість музею у нього буде сіеста, а ввечері його запросили на вечірку в ресторані. А на зауваження Беранже, у чому ж тоді між ними різниця, Жан кричить, що "все залежить від міри. На відміну від вас, я людина поміркована".

Знову чути ревіння, шалений чвал, дикий тупіт носорожачих копит. Гучний шум перебиває голоси чотирьох співбесідників. І знову спалахує галас. Усі кричать: "Ох! Носоріг! Отакої!" Коли шум слабшає, з'являється Господиня, яка тримає в руках мертвого й закривавленого кота — його розтоптав носоріг. Усі починають жаліти бідолашну тваринку. Господиню поять коньяком, але вона у розпачі постійно повторює: "Мій котику, мій котику!". З'являється Дезі і розпитує про носорога.

Жан і Беранже починають сперечатися: Жан стверджує, що цього разу біг інший носоріг, бо перший "мав два роги на носі, то був азіатський носоріг, а цей має лиш одного рога — це африканський!" Беранже заперечує, що у Жана не було часу порахувати роги, до того ж носоріг зняв густу куряву, і взагалі, як запевняє Беранже, це "в азіатського носорога один ріг, а в африканського — два..."

Жан і Беранже і далі галасливо сперечаються. А Господиня продовжує плакати через кота. До суперечки про носорожачі роги втягуються Літній Добродій, Власник кав'ярні, Бакалійниця і Бакалійник.

А Беранже тим часом намагається зрозуміти причину сварки з Жаном і доходить висновку, що Жан "завжди вдається у крайнощі! Завжди хоче вразити світ своєю обізнаністю і навіть не припускає, що може помилитися". Суперечка про роги закінчується висновком Логіка про те, що "один носоріг був азіатський чи африканський, а другий — африканський чи азіатський", і це є логіка. Бакалійник

зауважує, що, може, це й логіка, але головне, що не можна дозволити, щоб "наших котів у нас на очах чавили носороги — однорогі чи то дворогі, хай там азіатські чи африканські..."

Беранже розгублений, що посварився з Жаном, і замість походу до музею замовляє собі чарку коньяку.

Дія друга

Картина перша

Події розгортається у конторі великого видавництва законодавчих актів. Видно декілька столів, верхні сходинки та сходовий майданчик. Тут знаходяться Дезі, Дудар, "службовець з майбутнім", начальник відділу пан Папільйон, учитель на пенсії Ботар, який знає і розуміє все.

Усі сперечаються про носорогів. Дезі кричить, що на власні очі бачила тварину, Дудар з нею погоджується, а Ботар і Папільйон не бажають вірити. Ботар взагалі переводить розмову на тему расизму, бо для нього головне — це він сам, його ставлення до будь-якого поняття, події тощо.

З'являється Беранже, він запізнився. Пан Папільйон звертається до нього із запитанням, чи бачив Берапже носорога. Беранже каже, що, авжеж, він бачив тварину. Ботар заперечує, що Дезі і Беранже змовились, щоб посміятися над іншими працівникам відділу. Знову спалахує суперечка, яку зупиняє пан Папільйон: "Годі вже балакати. Хай собі носоріг, хай собі летючі тарілки,— треба, щоб робота не стояла! Фірма платить вам це за те, що ви марнуєте час на теревені про якихось справжніх чи вигаданих звірів!"

Усі стають до роботи і деякий час працюють, але при першій же нагоді повертаються до розмови про носорогів. Приходить пані Беф, вона сповіщає, що її чоловік захворів на "легенький грип", тому його немає на роботі. Пані Беф дуже перелякана: від самого дому за нею гнався носоріг. У цей час чути страшенний гуркіт, видно, як обриваються сходи, начебто на них вліз хтось занадто важкий. До того ж чути гучне ревіння.

Пан Папільйон, Дудар і Ботар вискакують на сходовий майданчик, і Папільйон кричить, що бачить унизу носорога. До них підходять Дезі і Беранже. Усі розглядають тварину і намагаються з'ясувати, чи це той носоріг, якого бачили раніше. Беранже задається питанням, який же це носоріг — азіатський чи африканський. Дезі жаліє тварину, яка "все реве й крутиться". Пан Папільйон залицяється до Дезі, пропонуючи взяти її на руки та стрибнути вниз удвох. Дезі гнівно відповідає: "Ви, товстошкурый, заберіть свої шкарубкі руки від мого обличчя!"

Носоріг продовжує ревіти, а пані Беф приєднується до інших. Раптом вона зойкає і кричить, що впізнала в носорогові свого чоловіка, пана Бефа. Пан Папільйон говорить, що в такому разі він негайно звільнить його. Пані Беф непритомніє, всі намагаються привести її до тями. Оговтавшись, пані Беф починає жаліти чоловіка і запевняти, що не може покинути його, адже він такий нещасний. Пап Папільйон, попри все, намагається повернути всіх до роботи. Дезі телефонує по допомогу до пожежників. Пані Беф,

продовжуючи твердити, що не може залишити чоловіка в такому стані, кидається до майданчика і готується стрибнути вниз. Беранже намагається затримати її, але вона стрибає, і він застається тільки зі спідницею пані Беф у руках. А пані Беф скочила на свого чоловіка-носорога верхи, і вдвох вони помчали вулицею.

Повертається Дезі і говорить, що ледве допросилася пожежників, бо вони роз'їхалися по всьому місту, де вже бігають чи то 17, чи то 32 носороги. Ботар тим часом говорить: "Я не заперечую очевидності носорогів. І ніколи цього не заперечував. Я хотів лише знати, як далеко це може зайти. ...Я знаю першопричини й прихований бік подій... знаю прізвища всіх, хто відповідатиме за це, прізвища зрадників. Я розтлумачу вам мету і значення цієї провокації!" Дудар заперечує, що тут немає чого пояснювати, бо "носороги існують, ось і все. І це ні про що не. свідчить".

Нарешті з'являються пожежники, які допомагають усім зійти вниз. Пан Папільйон нагадує всім, що після обіду треба повернутися в контору, але прощається з усіма так, наче вони розстаються назавжди.

Картина друга

Ми бачимо Жанову домівку. Жан спить у ліжку. З'являється Беранже і стукає у двері. Жан не відповідає, замість нього з'являється дідок — сусід. Він говорить, що Жан не виходив зі своєї кімнати, бо настрій у нього був кепський. Беранже знову стукає у двері, Жан нарешті прокидається, він і справді в поганому гумори відкриває двері, і знову лягає в ліжку. Беранже говорить, що прийшов навідати його, а головне— вибачитися за вчорашню сварку. Водночас Беранже зауважує, що не впізнає голосу свого приятеля, до того ж Жан постійно кашляє. Беранже говорить: "Ще раз пробачте мені... Хочу вам сказати, що, кожен по-своєму, ми обидва мали слухність. Зараз це доведено. У місті є однорогі носороги так само, як і дворогі". Жан приймає вибачення, але говорить про те, як погано себе почуває, наче все кипить усередині, "трохи морозить і болить голова". Жан розповідає про свій стан, і його голос дедалі стає все хрипкішим. Але він запевняє Беранже, що голос змінився саме у приятеля, а не в нього. Беранже підходить ближче до Жана і бачить у нього на чолі гуглю, яка стирчить якраз над носом. Жан іде до ванної кімнати подивитися на гуглю, а коли повертається назад, видно, що колір його шкіри став якимось зеленуватим. Беранже його заспокоює, каже, що треба полежати кілька днів і Жан одужає. Але Жан говорить, що мусить заробляти на хліб. Беранже дивується ще більше: у Жана понадималися жили, його шкіра продовжує зеленіти і грубіє. Беранже хоче викликати до приятеля лікаря, але той грубо відштовхує його від телефону. Жан кричить, що не вірить у дружбу Беранже, що він мізантропці якщо люди будуть стояти в нього на дорозі, він просто розчавить їх.

Беранже говорить Жанові, що Беф став носорогом, на що Жан відповідає: "...бути носорогом не гірше, ніж людиною. Носороги, зрештою, такі ж, як і ми, і мають однакове з нами право на життя!" Беранже відповідає, що людей не можна порівнювати з тваринами, бо у перших є мораль. Жан говорить, що мораль треба переступити, "мораль протиприродна. ...Треба відновити підвалини нашого життя. Повернутися до первісної цілості". Беранже намагається переконати його, що люди

мають систему неспростованих цінностей, якої немає у тварин. Жан кричить Беранже, що той "старий сентиментальний дурник", а йому самому подобаються зміни, тому Жан не проти стати носорогом. Врешті-решт його ріг росте на очах: Жан стає носорогом. Беранже ще намагається викликати лікаря, але Жан кидається на нього з криком: "Я затопчу тебе, я затопчу тебе!"

Беранже вдається вискочити з ванної кімнати, в якій лютує носоріг. Беранже стукає до Жанового сусіда, потім до швейцара, кричить, що у будинку носоріг. Але з дверей і сусіда, і швейцара на цей крик з'являються голови носорогів. Беранже повертається до кімнати Жана, дивиться у вікно і бачить одних лише носорогів: "На вулиці їх тепер ціле стадо! Носорожаче військо, біжить собі вулицею вниз!.. Як вибратись, як мені вибратися?.. А ще казали, що ця тварина живе одинцем! Це брехня. Таку думку слід переглянути!"

Дія третя

Кімната Беранже, яка надзвичайно нагадує Жанову. Беранже лежить на дивані, голова в нього перев'язана. Йому сниться щось погане, бо уві сні він кричить: "Роги, стережися рогів!"

Беранже падає з ліжка, прокидається і біжить до дзеркала, полегшено зітхає, коли не знаходить на своєму обличчі гулі. Він прислухається до свого кашлю, ще раз дивиться у дзеркало й остаточно заспокоюється, бо не перетворився на носорога.

До Беранже приходять Дудар. Беранже розповідає йому, що боїться переродитися. Дудар його заспокоює, говорить, що не слід так перейматися, навіть через те, що трапилося з Жаном. Беранже намагається зрозуміти, що стало причиною перетворення людей на носорогів. Дудар припускає, що це могла бути якась пошесть, говорить, що з цим потрібно змиритися: "Безглуздо, на мій погляд, шаленіти через те, що кільком особам заманулося поміняти шкуру. Їм було погано у власній. Вони ж вільні..." Але Беранже переконаний, що треба перерубати сам корінь зла. Дудар продовжує його заспокоювати, говорить, що пан. Папільйон став носорогом, і намагається виправдати Папільйона: "кожен досягає сублимації, як може", "таке з кожним може трапитися". Але вражений Беранже переконаний, що кожен має створювати опір "носорогізму". Дудар відповідає, що "завжди треба намагатися зрозуміти. ...Зрозуміти — значить виправдати". Беранже і Дудар сперечаються про те, що таке ненормальність і нормальність, і наскільки природно те, що людина стає носорогом. Беранже доходить висновку, що Дударева "надмірна терпимість, ...шляхетне потурання... насправді лише слабкість... і засліплення..."

Під час цієї розмови усе гучнішим стає носорожачий тупіт за вікнами.

Беранже намагається познайомити Дудара з Логіком, щоб він допоміг вирішити їм такі складні питання. Але з'ясовується, що Логік теж перетворився на носорога. Біля будинку Беранже вже бігає ціле стадо носорогів.

До Беранже приходять Дезі. Вона повідомляє, що її брат серед перших став носорогом, і його дружина теж, а ще — багато значних осіб у різних країнах. Але Беранже впевнений, що "перевага в чисельності за нами. Треба цим скористатися."

Щось зробити, перш ніж затопчуть нас". Дезі запрошує Беранже і Дудару снідати. Дудар хоче піти, але Дезі вмовляє його лишитися. Дезі розповідає, що по вулицях бігають стада носорогів. І всі начебто до цього вже звикли, "люди стають осторонь, а потім ідуть далі, роблять своє, ніби нічого й не сталося":

А в цей час носороги руйнують казарму пожежників, до того ж самі пожежники вже перетворилися на цілий носорожачий полк.

Дудар знову хоче піти. Беранже його зупиняє, говорячи, що це небезпечно, — опинитися серед носорогів. Дудар відповідає, що "зобов'язаний до могили ділити із своїми начальниками і товаришами кожен радість і горе. ...Мій обов'язок — не покидати їх..." Беранже заперечує, що його обов'язок "свідомо і несхитно опиратися їм". Але Дудар врешті-решт тікає на вулицю. Беранже і Дезі намагаються розгледіти його серед носорогів, але Дудар уже став таким, як усі, бо в нього дуже чуйне серце, до того ж "він закоханий і зробив це з досади", щоб уразити Дезі.

Беранже дивиться у вікно і бачить, що в місті лишилися тільки носороги, "жодної людської істоти". Він освідчується Дезі і просить ніколи не покидати його: "Я буду сміливим і сильним. Я теж тебе боронитиму від усяких причеп".

Дезі відповідає, що вони нікому не бажають зла, тож і їм самим ніхто не зробить лиха. Проте Беранже переконаний, що "часом роблять зло, й не прагнучи цього". Дезі закликає Беранже не перейматися тим, що сталося, не думати про людей, що стали носорогами. Дівчина впевнена: "...Ми маємо право жити. Це навіть наш обов'язок — удвох, без нікого — бути щасливими, незважаючи ні на що".

Дзвонить телефон. Беранже сподівається, що це хтось з перетворених хоче сповістити, що змінив рішення стати носорогом, або це уряд, який бореться з пошестю і жадає допомоги. Але узявши трубку, Беранже чує тільки ревіння: це носороги глузують з людей. Дезі обурена цим, вона не хоче, щоб з неї глузували, але ж зараз вона на боці Беранже, і носороги мстять їй за це.

Телефон знову дзеленчить. Дезі висмикує дріт, дзвінок уривається, але ревіння доноситься вже з радіоприймача. Беранже виключає його. Дезі і Беранже починають бігати по кімнаті, зазираючи у вікна, і з'ясовують, що справа стає дуже серйозною: уряд перейшов на бік носорогів, і тільки закохані залишилися людьми. А носорожачий гармидер поширюється. З усіх сторін чути тупіт і сапання звірини, Дезі перелякана і не знає куди бігти. Беранже заспокоює її, кажучи, що захистить кохану, він запевняє: "Наш обов'язок — бути щасливими. Вони не лихі, ми їм не робимо ніякого зла. Вони не чіпатимуть нас". Дезі заспокоюється і говорить, що треба спробувати порозумітися з тваринами, "спробувати зрозуміти їхню психологію, навчитися їхньої мови". Але Беранже не вірить у це, він вважає, що "світ хворий і всі вони хворі", і тільки вони з Дезі вдвох зможуть відродити людство, народивши дітей. Але Дезі не хоче дітей і не бажає рятувати людство. І взагалі вона вважає, що "це, може, нас треба рятувати. Це ми, мабуть, ненормальні". Беранже намагається переконати кохану у власній правоті, повторюючи, як палко він її кохає. Дезі відповідає: "Мені трохи соромно того, що ти називаєш любов'ю, отого кволого почуття, тієї чоловічої слабості. Та й жіночої. Це й

порівнятися не може із жагою й надзвичайною енергією, якою аж пашать оті істоти навколо нас". Беранже дає Дезі ляпаса, вона плаче, Беранже каже, що не поступиться своїми переконаннями, навіть всупереч усьому. Дезі намагається підтримати його, говорячи, що буде з Беранже до кінця. Але згодом ревіння носорогів здається їй уже співом, до того ж носороги так гарно танцюють, граються, і взагалі вони "божественні". І врешті-решт Дезі покидає Беранже, бо "спільне життя вже неможливе".

Беранже спочатку не помічає, що вона пішла, а потім починає гукати, щоб Дезі повернулася, щоб не лишала його самого, адже вона обіцяла йому. Потім він ретельно зачиняє двері на ключ та вікна: "Я вам не дістанусь. Ви мене не схопите. Я зостануся тим, ким є. Я ж людина. ...Якщо вона пішла, то це моя провина. Я був усім для неї. Що з нею станеться? Ще одна людина на совісті". Він затикає собі вуха, щоб не чути шаленіючих носорогів, дивиться на себе у дзеркало і розуміє, що ніколи не стане носорогом. "Я вже не можу .переродитись. Я так хочу, дуже хочу, але я не можу. Я вже не можу дивитися на себе. Який я бридкий! Лихо тим, хто хоче зберегти свою оригінальність! Ну, тим гірше! Я боронитимусь проти всіх! ...Я остання людина і буду нею до самого кінця! Я не здамся!"